

יהודה קיל / ירושלים

כל העמים תקעו כף

(תהלים מז)

א. למנצח לבני-קרח מזמור.

א. ב. כל-העמים תקעו-כף	הריעו לאלהים בקול רנה.
ג. כִּי־יִי עֲלִיּוֹן עֲזָרָא	מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־הָאָרֶץ.
ד. יִדְבַר עַמִּים תַּחֲתֵינוּ	וּלְאֲמִים תַּחַת רַגְלֵינוּ.
ה. יִבְחַר־לָנוּ אֶת־נִחְלָתֵנוּ	אֵת נַאֲוֹ יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהַב סֵלָה.
ב. ו. עֲלֵה אֱלֹהִים בְּתִרְעָה	יִי בְקוֹל שׁוֹפָר.
ז. זַמְרוּ אֱלֹהִים זַמְרוּ	זַמְרוּ לְמִלְכֵנוּ זַמְרוּ.
ח. כִּי מֶלֶךְ כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים	זַמְרוּ מִשְׁכִּיל.
ג. ט. מֶלֶךְ אֱלֹהִים עַל־גִּוִּים	אֱלֹהִים יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא קְדוֹשׁ.
י. גִּדְבִי עַמִּים נֶאֱסָפוּ	עַם אֱלֹהֵי אֲבֹתָם,
כִּי לְאֱלֹהִים מִנְי־אָרֶץ	מֵאֵד נַעֲלָה.

א. 'ו בראש השנה אומר':

שנינו במסכת סופרים (פרק יט הלכה ב): ובראש השנה אומר כל העמים תקעו כף. ומכאן כנראה מקורו של המנהג שנהגו רוב ישראל לומר מזמור זה שבע פעמים לפני התקיעות בראש-השנה.

1 אלא שבמסכת סופרים מדובר על שיר של יום. ובעל 'מטה אפרים' מעיר: 'שבע פעמים שאומרים מזמור זה כנגד שבעה רקיעים שברא הקב"ה. ובעל 'לקוטי צבי' מוסיף שיש לכוון, כי יש בו שבע פעמים אלהים, (מלבד הסמיכות "אלהים") ועל ידי התקיעות ימתקס. ומצא לנכון בעל 'ערוך השולחן' (אורח חיים חלק ג סימן תקפ"ה, ד) להעיר:

ונשאלת השאלה מה ראו לקבוע אמירת מזמור זה (ועוד שבע פעמים!) לפני מצוות היום הגדול והנורא והיא תקיעת שופר? אומנם לכאורה אפשר להשיב שקול התרועה והשופר ועניינה של מלכות ה' החוזרים ונזכרים במזמור זה הם שגרמו לקביעת מנהג זה. ברם אפשר לשוב ולשאל: למה זה איפוא נבחר מזמור זה יותר משאר מזמורים שגם בהם נזכר עניינה של מלכות ה', כגון קבוצת המזמורים צו—צט וכיוצא בהם. וביחוד מזמור פא, שבו רמוז בפירוש עניינו של היום:

תקעו בחודש שופר
בכסה ליום חגנו.

אין זאת אלא שמצויים במזמורנו עניינים נוספים — ואם כן מה הם?

ב. על מבנה המזמור וחלקיו

ופה עלינו להקדים ולהבהיר כלל אחד, היפה לבירוך של פרשיות במקרא — והוא: החובה לעמוד על 'ברה' — כלומר על המבנה הצורני של הפרשה — ועל 'תוכה' כאחת. ועמידה על 'ברה' של הפרשה מכניסה אותנו לטרקלינו של 'תוכה', 'ותוכו כבדו'. נתבונן איפוא ב'ברו' של המזמור. עיון קל יוכיח שאפשר להבחין במזמור שלושה חלקים ("בתיים")², ואלה הם:

- א. ב—ה (אדבע פסוקות — "שודות")
- ב. ו—ח (שלוש פסוקות — "שורות")
- ג. ט—י (שלוש פסוקות — "שורות")

חלק א פותח בקריאה-פנייה ל'כל העמים' לתקוע כף ולהריע לה' והוא מסתיים ב'סלה', מונח מוסיקלי הבא כדגיל בסימו של קטע "טבעי" וענייני במזמור.

חלק ב הוא כולו תביעה וקריאה לכולם — מבלי לפרש בשמותיהם — לומר לה', אלא שבסופו של הקטע באה קריאה-פנייה מיוחדת למשכיל: זמרו משכיל.

חלק ג' מדובר בו על אסיפת 'גדיבי עמים', אבל אין שומעים בו עוד קריאות פנייה, לא קולות תרועה ולא קולות שופר, לא קולות רינה ולא קולות זמרה.

ויש מעמי הארץ שכשלא השלימו ז' פעמים אימרים בעת התקיעות וצריך להודיע להם שאסור לעשות כן ומחוייבים לשמוע התקיעות ולא לומר שום דבר בעת התקיעות, כי 'למנצח' אינו מדינא (כי אם מנהג, י' ק'). ויש מקומות שאין אומרים אותו כלל מפני קלקול זה' (והגר"א נהג לא לאמרו, י' ק').

2 החלוקה לשלושה המוצעת כאן אינה תואמת את דעת הפרשנים המחלקים את המזמור לשני חלקים בלבד: ב—ה; ו—י. ועיין עוד לקמן בפנים.

כאן שולטת כביכול "רומיה מוחלטת". דבר זה עצמו ריו להבליט את ייחודו של החלק הזה במזמור³.

הפסוקה (=השורה) הראשונה מקבילה בצורה כיאסטית לפסוקה הראשונה של ב':

כל העמים תקעו כף — הריעו לאלהים בקול רנה
עלה אלהים בתרועה — ה' בקול שופר.

ואילו הקריאה הפנייה הבאה ברישא של א — 'כל העמים תקעו כף' — מקבילה לקריאה פנייה הבאה כסיפא של ב: 'זמרו משכיל'.

ג' מקביל מבחינת תכנון לא'. בא' מוזמנים כל העמים לתקוע כף ולהריע לפני ה', ואילו בג' מדובר על אסיפת 'נדיבי העמים'. בא' קבלת עול מלכות ה' על ידי 'כל העמים' היא בחינת משאלה וחזון לעתיד, ואילו בג' היא כבר עובדה: מלך אלהים על גוים

... ישב על כסא קדשו —

והרי 'קדשו' מקביל ל'נורא' האמור בא': 'קדוש ונורא שמו' (תהלים קיא, ט). בא' נזכר יעקב 'בחיר האבות' (ד), 'ובג' נזכר אבינו הראשון — אברהם (י). רק בשני אלה (א' וג') נזכרים 'עמים', 'לאומים' או 'גוים'.

שלושה חלקים אלה של המזמור מחוברים זה לזה גם על ידי 'לשונות מנחות', השורות את כל חלקי המזמור למסכת רעיונית וצורנית אחת. השם אלקים⁴ חוזר ונזכר במזמור שבע פעמים⁵, ומהן פעם אחת בא' ושלוש שלוש פעמים בב' וג'. כנגדן באות במזמור (בא' וב') שבע פעמים לשונות פנייה לתקיעה, לתרועה ולזמרה. מלכותו של ה' חוזרת בכל אחד מחלקי המזמור:

'מלך גדול על כל הארץ' (ג)

'כי מלך כל הארץ אלהים' (ח)

'מלך אלהים על גוים' (ט).

3 ב' וג' מסתיימים בצלעות קצרות מן הרגיל בנות שתי מלים בלבד: זמרו משכיל (ח); מאד נעלה (י).

4 השם 'אלקים' מציין כידוע את מידת הדין שלו יתברך ואין 'אלהים' אלא לשון שופט כמו: 'והגישו אדוניו אל האלהים' (שמות כא, ו); 'ונקרב בעל הבית אל האלהים' (שם כב, ז) ועוד, והשמיטה גם היא מתפקידיו העיקריים של המלך. מלכי ישראל שפטו בפועל: שאול, דוד, שלמה וכו'; והשווה עוד: 'כסאות למשפט — כסאות לבית דוד' (תהלים קכב, ה ועוד הרבה) — מכאן הכינוי, 'השופט כל הארץ' למלך מלכי המלכים בפיו של אברהם אבינו.

5 המספר שבעה הוא מן החביבים שבמקרא והוא רומז לשלימותו של העולם שנברא בשבעה ימים וכן אמרו: השביעי לעולם נבחר; והמהר"ל כתב: 'מספר שבעה מורה על המדרגה העליונה'.

אלא שבאי נזכרת מלכות ה' ברישא, בבי' בסיפא, ובגי' שוב ברישא.

באי קרוי ה' 'עליון' (ג); בפתיחה לבי' נאמר: על לה אלהים (ו), וגי' מסתיים מאד נעלה (י).

כיוצא בזה נזכרת הלשון 'ארץ' בכל אחד מחלקי המזמור: בא' על כל הארץ (ג); בבי': כי מלך כל הארץ (ח); בגי': כי לאלהים מגני ארץ (י). התיבה 'כי' באה בכל אחד מן החלקים וכנראה שהיא משמשת כאן פתיחה לנושא הדינה או השירה. בא' משמשת 'כי' (ג) כפתיחה להסבר לקריאת פנייה לכל העמים (כי ה' עליון גודא וכו'). בבי' משמשת 'כי' (ח) כפתיחה לקביעת עובדת מלכות אלהים, שהאמונה בה היא לפי שעה רק נחלת ישדאל ('זמרו למלכו זמרו') וכל 'משכילי' ('זמרו משכילי'). בגי' משמשת 'כי' (י) כפתיחה לקביעת העובדה שגדיבי עמים רמגיני ארץ הם כבר לאלהים (וראה על כך עוד לקמן).

ג. הבעיות הפרשניות

הוכחנו איפוא שמוזמרונו הוא מבחינת 'ברו' ו'תוכר' כולו 'מקשה אחת'. ברם, 'תוכר' טומן בחובו בעיות פרשניות קשות והרי כמה מהן:

- (א) מדוע פנה המשורר ליכל העמים דוקא בלשון 'תקעו כף' והריעו?
- (ב) האם על הגויים לקבל את עול מלכותו מתוך יראה בלבד (כי ה' עליון גורא)?
- (ג) מה פשר ההנמקה הניתנת ע"י המשורר לקבלת עול מלכות ה'?

יד בר? עמים תחתינו

ולאומים תחת רגלינו

יבחר לנו את נחלתנו

את גאון יעקב אשר אהב סלה (ד—ה).

כלום התרחשות היסטורית זו חייבת למלא את לבם של הגויים שמחה?

כלום אין מקום לשאול מבחינתם הם: לשמחה מה זו עושה?

(ד) מה משמעותה של לשון 'עלה' הבאה בראש בי'?

(ה) מה משמעות לשון 'משכילי' הבאה בסיומה של בי'?

6 וכן פירש את 'כי' הראשון הראב"ע: זהו קול הרנה.

7 יש אמנם שפירשו 'ידבר' = ינהיג, מלשון 'דבר', מקום בו רועים הצאן והבקר, אבל הלשוניות 'תחתינו' ו'רגלינו' אינן סובלות פירוש זה (השווה עוד ברכת משה: ואתה על במותימו תדרוך' (דברים לג, כט). 'ידבר' כפשוטו של הכתוב כאן משמעו השתלט, כבש כמו: 'האל הנותן נקמות לי וידבר עמים תחתי' (תהלים יח, מה והשווה שמ"ב כב, כח). גם 'נחלתנו' היא ודאי הנחלה שהתזיקו בה העמים הכבושים.

- (ו) מה הם 'נדיבי עמים' הנאספים (והיכן הם נאספים?) ומדוע נקרא אברהם על שמם?
 (ז) מה פשר הדומיה השוררת כביכול בג'?

והרי התשובות המוצעות

'תקעו כף':

נראה שאין עניינו של 'תקעו כף' כאן רק שמחה בלבד, כמו: "כל שמעי שמעך תקעו כף עליך" (נחום ג, יט)⁸, אם כי שמחה זו אינה געדרת כאן כלל. ברם עיקר עניינה של לשון זו כאן ושל חברותיה 'הריעו' 'זמרו' ו'קול שופר'—מכוון לטכסטים ולניגונים הקשורים בהמלכת מלך, בחינת 'תרועת מלך בו' (במדבר כג, כא)⁹ ו'דברה תורה בלשון בני אדם'. ומלכותא דרקינא מתוארת בסמלים ובלשונות הלקוחים ממלכותא דארעא, ומדמים את היוצר מתוך הצורות שיצר ואת הנוטע מגטיעותיו שנטע, כי 'משמיעין את האזון מה שיכולה לשמוע ומראין את העין מה שיכולה לראות' (מדרש שוחר טוב א. ד.).

'אל-עליון'

הלשון 'עליון' ניתנת להתפרש גם ככינוי וכנשוא במשפט: ה' הוא עליון, אבל גם כשם: 'עליון' הוא ה'. הלשון 'עליון' באה לראשונה בדברי מלכי צדק מלך שלם, שהיה 'כהן לאל עליון', אל אברהם: 'ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ. וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך' (בראשית יד, יח—כ). אבל מכיוון שבמעמד זה השתתף גם מלך סדום הכנעני (ואולי גם מלכים אחרים)¹⁰,

8 כן פירש גם בעל המצודות. ורש"י פירש: התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול רינה. והמלבי"ם פירש: יתקעו כף — זה לזה לעשות שלום ביניהם. והמאירי פירש: תקעו כף — כעין ימחאו כף (תהלים צח, ח).

9 עיקר עניינה של התרועה היא צעקה המונית לשמחה, למלחמה וכיו"ב — ביחוד השמעת קול שופר והצוצרות, שכן נאמר: 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' (תהלים צח, ו וראה ש"ד גויטלין, ספר המועדים, ראש השנה בתנ"ך).

10 א. וכן מצאנו שבשעת משיחת יואש היכו הנוכחים בכף: 'זיכו—כף ויאמרו יחי המלך' (מ"ב יא, יב). תקיעת שופר מצאנו בשעת המלכת אבשלום (ש"ב טו, י) שלמה (מ"א א, לד; לט) ויהוא (מ"ב ט, יג). כן נזכרת זמרת העם ושירתו בשעת הכתרת שלמה (מ"א א, מ). ואילו הישיבה' על 'כסא המלך' סימלה את השלב הסופי בטכס ההכתרה (ראה מ"א א, לה).

ב. אפשר שהשימוש בלשון 'זמרו' בב' (חמש פעמים) מכוון לשירת היחידים שבכל העמים (וראה לקמן בפירושו הלשון 'משכיל') ורש"י פירש: זמר אינו מלת השיר, אלא הלחן והשיר, קול השמחה אשר בקרבו של אדם.

11 ובב"ר מ"ג אמרו: ששם השוו כל אומות העולם וקצצו ארוזים ועשו במה גדולה. והושיבו אותו בתוכו למעלה והיו מקלסין לפניו ואומרים לו: שמעני אדוני,

שהיה ודאי עובד עבודה זרה וידע אולי את השם 'עליון' או 'אל עליון' ככינויו של ראש האלים בפנתיאון הכנעני — מוצא אברהם לנכון — כרי להוציא כל ספק — להדגיש ולומר:

ה' אל עליון קונה שמים וארץ.

כלומר רק ה' הוא אל עליון והוא שקנה (ברא) שמים וארץ¹².

נראה איפוא שכל הפרשה הזאת — (לרבות הפרשה הסמוכה לה, 'ברית בין הבתרים') — רחפה לנגד עיני המשורר, והבינה בה מסייעת לפרש גם מזמורנו.

'נורא'

'נורא' הוא כידוע מתארויו של הקב"ה: 'כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבור והנורא' (דברים י, יז), ובסמוך לו נאמר (יח): 'עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה', משמע שאין לפרש 'נורא' רק מלשון יראה בלבד כי יראה זו מהולה באהבה והאל הנורא גם אוהב גד וכו'.

וכבר פירש ר' שמשון רפאל הירש: מציגה זו (= של ה', שהוא מדת הרחמים, ו'נורא') גובעת מיסודות האמונה של ישראל. ה' שהוא מידת הרחמים, הוא גם עליון נורא, רם ונישא ומחייב יראת השם שהוא קרוב ונמצא חונן אהבה. ובהמשך כותב רש"י הירש: רצינות החיים (= נורא) וחרות החיים (= מידת הרחמים) גובעות ממקור אחד וממנו בלבד.

והעמיק בליבון סוגיה זו ד"ר מאיר וויס והביא ראיות נוספות שאין משמעות יראה כמו פחד, בשפתנו המדוברת. ובין השאר העיר על יעקב שנאמר בו למשל: 'ויירא ויאמר: מה נורא המקום הזה' (בראשית כח, יז), אבל יחד עם זה מעיד עליו הכתוב באותו מעמד: 'וידר יעקב נדר לאמור: אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה וכו' (שם כ—כב). משמע שאין היראה מביאה את יעקב לידי רצון להתרחק מן האל הנורא, כי אם להיפך: הוא מבקש שיהיה אלהים עמו. וכן בדברי משה: אל תיראו, כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ, יז). משמע שיש ניגוד בין הרגשת הפחד לבין מורא שמים אמיתי. ואין במורא שמים מן המפחיד בלבד, אלא יותר מן המושך לקבלת עול מצוותיו.

אמרו: לו מלך את(ה) עלינו, נשיא את(ה) עלינו, אלוה את(ה) עלינו, אמר להם: אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר אלונתו. ועיין ב"תורה שלמה" להר"מ כשר בהערות לבראשית יד עמ' תר"ב—ג.

12 אין שחר לדעת כמה מן החדשים שמלכי צדק לא היה מיחד — שאלמלא כן ודאי לא היה נותן לו אברהם 'מעשר מכל'.

בסיכום: המלה 'יראה' מבטאה איפוא את היחס האמביוולנטי של הרתעה ומשיכה, וככל שמוראו עליך, כן תשוּקתך אליו.

וה' — נורא, כי פעולותיו מופלאות ורחוקות מבינתו של אדם: 'כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכים ומחשבותי ממשבותיכם' (ישעיה נה, ט), ולפיכך הוא רחוק מאד מהאדם והרגשת מרחק זו מולידה חרדה בתודעתו של האדם, אבל בכל המקום שאתה מוצא את גדולתו ונוראותיו, שם אתה מוצא גם את ענותנותו והתקרבותו לאדם.

הנשוא השני שבפסוקה: מלך גדול על כל הארץ¹³, מקביל לגשוא הראשון שבפסוקה: 'נורא', לאמור: בנוראותיו, בכוחו זה הוא מלך¹⁴; ועוד: 'נורא' בא בהרבה מקומות צמוד ל'קדוש', כגון: 'מי כמכה נאדר בקדש, נורא תהלות' (שמות טו, יא); 'יודו שמך גדול ונורא וקדוש הוא' (תהלים צט, ג). וקדושתו מתגלית בעולם בייחוד בעשיית צדקה ומשפט:

ויגבה ה' צבאות במשפט

והאל הקדוש נקדש בצדקה¹⁵ (ישעיהו ה, טז).

'ידבר עמים תחתינו'

וכעת מהי ההוכחה למלכותו:

— ידבר עמים תחתינו

ולאומים תחת רגלינו וכו'¹⁶.

כלומר ההתרחשויות ההיסטוריות בחיי ישראל הן העדות למלכות ה' (אתם עדי?) ולקיומה של תכנית אלקית להתפתחותה של ההיסטוריה האנושית מראשית עד אחרית' לקראת תיקונו של העולם כולו במלכות ה', בעידן המשיחי¹⁷. ולפיכך באה בסופה של 'שירת הים' שנאמרה על 'משפט' ה' על מצרים ועל ישועת ישראל מידיהם, ההכרזה האמונית:

'ה' ימלוך לעולם ועד'

13 התואר 'מלך גדול' נאה כמוהו למלך מלכי המלכים והוא תואם את הכינוי שנתכנו בו קוסמוקרטים כמו מלך אשור (ישעיהו לו, ד; מ"ב יח, יט).

14 דאה ד"ד מ' וויס, פרק התקיעות, "אמנה", בהוצ' משרד החינוך והתרבות — המח' לתרבות תורנית, ער"ה תשכ"ז עמ' 14—15. ושם הביא ד"ר וויס גם את דבריו של הרשב"ג מ'כתר מלכות': 'ואם תבקש לעוני, אברח ממך — אליך / ואתכסה מחמתך בצלך'.

15 ראה חיי רות 'ההידמות לאל ורעיון הקדושה' בילקוט עיקרי היהדות, בעריכתו של י' בנטאויץ, ואת מסתו של הר"י יעקבסון 'הערות למהות הקדושה לפי המקרא', חזון המקרא.

16 והשוה דברי משה: 'מי כמוד עם נושע בה' מגן עורך ואשר הרב גאותך וכו' (דברים לג, כט), 'כי אלהי ישראל גלחם לישראל' (הושע י, מב) ועוד.

17 והרחבנו את הדיבור על כך במאמר 'על היסטוריה והגות במקרא', ניב המדרשיה,

והכרזה זו על מלכות ה' (הראשונה במקרא!) באה לאחר הדיבור:
 'תביאמו ותטעמו בהר נחלתך
 מכון לשבתך פעלת ה'
 מקדש אידני כוננו יידיך' (שמות טו, יז—יח).

והר נחלתך זה כבר הועד לישראל ב'ראשית', מיד לאחר המבול, כנאמר
 בשירת האזינו:

'בהגתל עליון גוים
 בהפרידו בני אדם
 יצב גבולות עמים
 למספר בני ישראל
 כי חלק ה' עמו
 יעקב חבל נחלתו' (דברים לב, ח—ט)¹⁸

'גאון יעקב'

הדיבור 'גאון יעקב אשר אהב' — אפשר לפרשו או על ירושלים, היא שלם (תהלים עו, ג), שבה גערכת הפגישה בין אברהם ומלכי צדק¹⁹, היא העיר שעליה נאמר: 'אהב ה' שערי ציון' (תהלים פו, ב') ועוד 'כי בחר ה' בציון אוה למושב לו' (שם קלב, יג וראה עוד מ"ב כג, כז) או על 'בית המקדש' (רד"ק) שנבנה בה.²⁰

משמע שכיבוש הארץ — ונראה שהמשורר רומז כאן לכיבוש של יהושע בן נון — והקמת בית המקדש הם מהדברים המעידים על מלכות ה' והשראת

גליון חורף תשכ"ד, וראה מאמרו של פרופ' יהודה אליצור "הרהורים על ההגות ההיסטורית של המקרא", שנתרפסם ב'דעות' עלון ב' תשכ"ב וב'אמנה' ב', תמוז תשכ"ב.

18 יוער שכאן נזכרים גם השם 'עליון' וגם הלשונות 'עמים', 'יעקב נחלתו' — ונראה שגם דברי שירה זו רחפו לנגד עיני המשורר.

19 והרי אברהם נפגש עם מלכי צדק לאחר נצחוננו על ארבעת המלכים שהיכו את גויי עבר הירדן וחלק מגויי ארץ כנען. יוצא שנצחוננו זה של אברהם מהותו מעין כיבושה של הארץ הניתנת אמנם אח"כ ל'מודשה' לבניו. ואכן במדשת ברית בין הבתרים נמסרת הארץ לבניו ושם מונים עשרה עממים, מספר הרומז לעשרת המלכים הנזכרים בפרק יד (ארבעת מלכי הצפון, חמשת מלכי הכנר ומלך שלם). היבוסים הוא העם שישב בירושלים, וראה עוד מאמרי: נאום הפתיחה של משה והערות להוראתו, בשדה חמ"ד, תשכ"ו עמ' 177.

20 ללשון 'גאון יעקב' השווה ויקרא כו, יט: 'ושברתי את גאון עוזכם' והפירושים שנאמרו שם ואת דברי יחזקאל: 'את מקדשי גאון עוזכם' (כד, כא).

שכינתו בתוך בני ישראל. ולפיכך עצם קיומה של תכנית אלקית על מהלך ההיסטוריה האנושית המתבצעת באמצעות ישראל מן הרין שתמלא שמחה את כל מי שמבקש לתכליתה ולמשמעותה של ההיסטוריה.

ואמנם מצאנו מעין רעיון זה גם ב'שירה':
 'הרנינו (=שבחו) גוים עמו
 כי דם עבדיו יקום
 ונקם ישיב לצריו
 וכפר אדמתו עמו' (דברים לב, מג).

וכן בפרקי ההלל:
 'הללו את ה' כל גוים
 ש בחוהו כל האומים
 כי גבר עלינו חסדו
 ואמת ה' לעולם הללויה' (תהלים קיז).

סוף דבר בנקודה זו: כל מקום שאתה מוצא שקרן ישראל מתרוממת, שם גם מתגדל ומתקדש שמו יתברך ומלכותו בעולם.
 קידוש זה כבר התקיים בימי אברהם לאחר נצחונו הגדול בעמק המלך ליד שלם היא ירושלים. במעמד זה מתקיימת באברהם ברכת ה' 'ואברכך' (ברוך אברהם לאל עליון וברוך אל עליון וכו'); קידוש מעין זה התקיים גם בימי משה ויהושע בן נון: 'ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים וכו' — עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וכו' (שמות יח, יא); 'כי ה' אלהיכם הוא אלהים כשמים ממעל ועל הארץ מתחת' (יהושע ב, יא) וכיוצא בהם²¹.

וקידוש מעין זה יהיה לעתיד לבוא בימי המשיח:
 'והיה באחרית הימים
 נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות,
 ונהרו אליו כל הגוים.
 והלכו עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל-הר-ה'
 אל בית אלהי יעקב
 ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו,
 כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים' (ישעיהו ב, ב-ג).

21 קידוש ה' יש כמובן בברכת בלעם שבירך, אמנם בעל כרחו, את ישראל לאחר כיבוש עבר-הירדן.

'ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור,
ברכה בקרב הארץ.
אשר ברכו ה' צבאות לאמור:
ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור
ונחלתי ישראל' (שם יט, כד—כה) ועוד ועוד.

אבל מהו המצב 'כרגע', בהווה? — על כך מדבר המשורר בבית השני.

'עלה אלהים'

אין כל ספק שהתרועה כאן היא 'תרועת מלך' (במדבר כג, כא), ונראה שהלשון 'עלה' מכוונת לעליית ה' על כסא קדשו, הנזכרת לקמן בפסוק ט, לאחר שנתגלתה מלכותו בלחמו למען ישראל עמו — 'כי ה' אלהי ישראל נלחם לישראל' (יהושע י, מב). ונראה ש'עלייה' זו רומזת לא רק לתוקף מלכותו ועצמתה אלא לתפקידו כ'שופט כל הארץ' היושב ביום הדין לשפוט את כל בני הארץ. יום דין זה מכונה כידוע בתורה בשם 'זכרון תרועה' (ויקרא כג, כד) שבו זוכר ה' 'מעשי עולם ופוקד כל יצורי קדם'.²²

'זמרו משכיל'

הבית השני מדבר כאמור בהווה — בשלב הקודם לעידן המשיחי. בשלב זה נתבעים אמנם הכל לומר לאלהים, אך את מלכותו מקבלים לפי שעה רק ישראל בלבד. וכך פירש הרד"ק: 'זמרו למלכנו זמרו' כי בנו נתייחד שמו בעולם והוא מלכנו מאז, אבל ביום ההוא יהיה מלך על כל הארץ (זכריה יד, ט). ובאשר לפידושה של הלשון 'משכיל' — יש שפירשוה על תוכן ה'זמרו' שהמשורר מבקש וחוזר ומבקש שיזמרוהו (הלשון, 'זמרו' חוזרת בבית זה חמש פעמים). הארמי תרגמו, 'בשכלא טובא' (=בשכל טוב) וביוצא בזה פירשו

22 נראה שהפסוקה 'עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר' רומזת גם להתגלותו הפומבית לעיני כל ישראל במעמד הר סיני: 'ויהי קול השופר הולך וחזק מאד' (שמות כ, יט). באשר ללשון 'עלה אלהים' יש להביא את דברי הרמב"ם במו"ב ח"א פרק י: 'וקרא שרות הנבואה על הנביא או שכון השכינה במקום 'ירידה' וקרא העלות ענין הנבואה היא מן האיש או סור השכינה מן המקום 'עליה'. עם פירושו של 'עלה' כאן הוא 'סור' השכינה מן המקום יובן סילוק זה לשמים לאחר שה' נתגלה כלוחם למען ישראל, שעל כך דובר בשתי הפסוקות הקודמות (ד—ה). יש שפירשו ש'עלה אלהים' מוסב על הארון שהועלה בימי דוד מקדיש-יערים לירושלים: 'דוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר' (ש"ב ו, טו) ברם את מומדנו יש לפרש כאמור על ימות המשיח, וספק רב אם העלות הארון בימי דוד רמוזה כאן.

המאירי ('זמר מעורר לב ונותן שכל לשומעים') ובעל המצודות ('זמר העשוי בהשכל'). אעפ"כ נראה שפשוטו של הכתוב מכוון לא לנושא 'הזמור' כי אם למזמור נז. כך פירש הראב"ע: זמרו — זה כל משכיל ומשכיל — בין בישראל ובין באומות העולם²³.

משכילים כאלה בין אומות העולם היו בתקופות שונות. כגון: מלכי צדק מלך שלם בימי אברהם; יתרו כהן מדין בימי משה ודומיהם גרי צדק בכל הזמנים²⁴.

'מלך אלהים'

בג' בא המשורר לתאר את העידן המשיחי. ה' כבר מלך, ה' כבר ישב על כסא קדשו, שתי הלשונות אמורות בלשון עבר, החזון המשיחי הפך איפוא למציאות.

'כסאו' אמור לדאשונה בסמוך למלחמת עמלק: 'כי ייד על-כס ייה מלחמה לה' בעמלק מדור דור' (שמות יז, טז), וכעת — בעידן המשיח — 'הכסא שלם' (רש"י)²⁵.

נראה שהלשון 'קדשו' מכוונת ל'נורא' הנזכר בבית א, כי מצאנו בהרבה מקראות 'קדוש ונורא' באים צמודים זה לזה.

יש להניח ששיבת ה'מלך' על 'כסא קדשו' באה גם לומר לנו שהוא בא לשפוט אותנו, את האנושות כולה — 'צדק ומשפט מכון כסאך' (תהלים פט, טו; צז, ב)²⁶.

23 המלבי"ם פירש: שאז ישכילו כולם מלכות ה' ויגדלוהו. והשוה דברי רש"י לדברים ו, ד: ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"א, הוא עתיד להיות ה' אחד.

24 הלשון 'זמרו לאלהים זמרו' יכולה להתפרש, בהתאם לצלע המקבילה, כמו זמרו לאלהים. ברם מכיון שלמ"ד זו אינה אמורה נראה פירושו של בעל ה'באורי': זמרו מזמור שתוכן ענינו הוא אלהים, או כפירושו של ד"ר מאיר וויס: תהיה זמרתכם אליו: 'אלהים'. זאת אומרת: הודו שהוא אלהים! והודאה זו היא הכרזה, הכרזה עליו שהוא מלכם. ולמי תזמרו, אלהים? — למי שהוא מלכנו.

25 השוה עוד תהלים צג, ב ואיכה ה, יט.

26 למשמעות לשון 'שיבה' ביחס להקב"ה השווה עוד דברי הרמב"ם במו"ג חלק א, פרק יא: הנצחי העומד, אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי, לא שנוי עצם, ואין לו שום ענין זולה עצמו שישתנה בו, ולא ישתנה יחסו לזולתו, כי אין יחס בינו ובין זולתו שישתנה ביחס ההוא. ובזה ישלם היותו בלתי משתנה כלל ולא בשום פנים, כמו שבאר ואמר: 'כי אני ה' לא שנית' (מלאכי ג, ו), אין בי שינוי כל עיקר.

'נדיבי עמים נאספו'

כתוב זה מעלה על לבנו זכרון 'אספה' אחרת, הוא מעמד הר"סיני :

אף חובב עמים	כל קדושו בידך
הם תוכו לרגלך	ישא מדברותיך
תורה צוה לנו משה	מודשה קהלת יעקב
ויהי בישדון מלך	בהתאסף ראשי עם

יחד שבטי ישראל' (דברים לג, ג—ה).

ברם נראה שצדקו הפרשנים הסוברים ש'נדיבי עמים' במזמורנו אינו כינוי לראש שבטי ישראל, כי אם למלכי כל הגויים שהחליטו לקבל על עצמם עול מלכותו יתברך, כפירושו של הראב"ע—הם הנכבדים מהעמים או מלכיהם וגדוליהם, כפירושו של המאירי. אעפ"כ משמש מעמד סיני דוגמא לאספת 'נדיבי עמים'²⁷. 'נדיבי עמים' אלה מתכנים כאן 'עם אלהי אברהם', כי אברהם שהיה 'נדיב לב ראשון' (רש"י) נתברך להיות 'אב המון גוים' (בראשית יז, ה) והיה תחילה לגרים (ילקוט המכירי) והזכירו בעבוד הנפש שעשה בחון וקרא בכל מקום בשם ה' (ראב"ע).

'מגני ארץ'

נראה שמגני ארץ הם הם 'נדיבי העמים' שזכרם המשורר בפסוקה הקודמת. וכן פירש ראב"ע: מגני הארץ — הם המלכים. וכן נקרא המלך המשיח בתהלים פד, י' 'מגננו ראה אלהים והבט פני משיחך', וכן שם פט, יט 'מגננו' בא בהקבלה ל'מלכנו' (רש"י הירש, וראה עוד הושע ד, יח)²⁸. הלמד של 'לאלהים' מורה על השתייכותם של מגני הארץ לאלהים, ומשתמע מהדיבור שמגני ארץ אלה מתמסדים לה' מתוך אהבה, בחינת 'אני לדודי ודודי לי' (שה"ש ו, ג) ובחינת: 'זה יאמר לה' אני... וזה יכתב ידו לה' (ישעיהו מד, ה). וכאן יוער שהלשון 'מגני ארץ' מעלה על לבנו שוב זכרון אותה פגישה היסטורית בין אברהם והמלכים ב'עמק המלך' ליד שלם היא ירושלם. שם אמר מלכי צדק לאברהם: 'וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך... ובסמוך לפרשה זו הבטיח ה' לאברהם: 'אנכי מגן לך' (בראשית יד, כ; טו, א) ומעשי

27 בעל ה'באור' סובר שאסיפת 'נדיבי עמים' מעלה על לבנו אסוציאציה של מעין פמליא של מעלה. וללשון נדיבי עמים = שרים השווה במדבר כא, יח: 'באר חפריה שרים כרוה נדיבי העם'.

28 וראה גם פירושו של רש"י: עתה נודע כי לאלהים מגני ארץ — היכולת בידו להיות למגן על כל הבוטחים בו. והמלב"ים פירש: כל הצדיקים והחסידים שהם מגני ארץ.

אבות סימן לבנים. וכאן יש לעמוד על השינוי שבין ה'ראשית' לבין ה'אחרית'. שם בדרך מלכי צדק את 'אל עליון' מתוך 'ראה ופחד מהדר נוראותיו' ('אשר מגן צריך בידך'). כאן מתוך אהבה; 'כי לאלהים מגני ארץ'. ... 'זה יאמר לה' אני'...

'מאד נעלה'

הכרזה קצרה זו בת שתי מלים, המזכירה בקיצורה את חתימתו של הבית השני 'זמרו משכיל' — חותמת את שירתם של 'נדיבי עמים' — מגני ארץ' והמשורר כאחד. ונראה שהיא גם מכוונת לפתיחה של הבית השני: 'עלה אלהים בתרועה'. משמעותה של הכרזה זו היא כפירושו של הרד"ק: 'ביום ההוא יהיה מאד נעלה על הכל כי לה' המלוכה לעולם ועד²⁹, או כפירושו של בעל המצודות: 'הוא מאד מעולה ומרומם וכל אשר יחפץ יעשה'.

וכאן יש לשאול עוד מספר שאלות: היכן נאספים 'נדיבי עמים' ומגני ארץ? אם כוונת הכתוב למלכי העמים מדוע לא קרא להם במפורש כך? ומה פשר העדר הקולות בבית זה? — אין כל ספק שהאסיפה נערכת בירושלים, הוא מקום אסיפת המלכים הראשונה שברכה את ה' אל עליון' (עמק המלך ליד שלם), והוא גם 'גאון יעקב אשר אהב' האמור בא', והוא המקום עלי אדמות הקרוי כסא ה': 'קראו לידושלם כסא ה' (ירמיהו ג, יז; וראה שם יד, כא; יז, יב). ואליו מכוון מקדשו-כסאו שבשמים (ישעיהו ו, א; סו, א; תהלים יא, ד; קג, יט)³⁰.

מסתבר שהעדר הכינוי המפורש 'מלכים' מקורו בתחושת המשורר שבמעמדו של 'מלך כל-הארץ', היושב על 'כסא כבודו' אין מלכות לבשר-ודם — ובאשר לענין הדומייה השוררת במעמד זה, ברצוננו להביא את דברי חז"ל על מעמד הד סיני:

'אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן: כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא ציץ, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נודעו, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול: אנכי ה' אלהיך' (שמות דבה כט). ולפיכך אין מקום במעמד זה לתקיעת כף, לא לתרועה ולקול שופר. חרדת קודש חייבת לשרוד במעמד זה. קול דממה דקה (מ"א יט, יב), 'הם כל בשר מפני ה' (זכריה ב, יז), ולפיכך כנראה אף קיצר המשורר בדיבור האחרון (עפ"י ד"ר מאיר וויס), כי לו 'דומיה תהילה' (תהלים סה, ב)³¹.

29 המלבי"ם פירש: יתעלה בהנהגתו תמיד מעלה מעלה בנסים חדשים ואתות ונסלאות אשר לא נבראו.

30 על כסא ה' ראה עוד יחזקאל א, כו; מ"א כב, יט (=דהי"ב יח, יח).

31 'הנה כיוון המשורר לסיים את מזורו כאן בפתאומיות, בעמדו דום לפני הוד התמונה הנראית לעיניו, וכל המוסיף גורע' (מאיר וויס, שם עמ' 19).

ד. אחרית דבר

במזמורנו יש איפוא תיאור מהליכת האנושות כולה — כשישראל 'הלב שבעמים' נמצא במרכזו — לקראת העידן המשיחי³² ו'אחרית' זו כבר נעוצה ב'ראשית'.

כל אחד משלושת החלקים שבמזמור דן בשלב אחר של תהליך היסטורי זה. ב'ראשית' — ברישא של המזמור — באה הקריאה 'לכל העמים' לקבל על עצמם מלכות ה'.

ב'הווה' — במציעתא של המזמור — מלכות ה' היא נחלת ישראל בלבד ('זמרו למלכונו זמרו')³³ ורק משכילי כל העמים נתבעים: 'זמרו משכיל'.

ב'אחרית' — בסופא של המזמור — 'נדיבי עמים' ומגני ארץ' נאספים ליד 'כסא קדשו', המכוון ל'גאון יעקב אשר אהב', ומקבלים על עצמם עול מלכות ה' — 'לה' מגני ארץ מאד נעלה'.

רעיונות אלה תואמים את רעיונות היסוד של ראש־השנה, המפורשים בתפילותינו:

ז'בכנ תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך —

ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם —

ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך

בהר ציון משכן כבודך — — —³⁴

ויאמר כל אשר נשמה באפו:

ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה — — —

ועל כן נקוה ה' אלהינו

לראות מהרה בתפארת עוזך — — —

לתקן עולם במלכות שדי

וכל בני בשר יקראו בשמך'.

זכה דורנו לראות הן את 'נוראותיו' והן את ישועתו, את 'ראשית צמיחת גאולתנו' כאחת ונתקיים לעינינו: 'ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו'. ואחרון אחרון חביב וגכבד: מקום 'גאון יעקב אשר אהב סלה' נמצא שוב (לאחר כ־1900 שנה!) תחת שלטון ישראל.

32 והוא בהתאם לפירושיהם של הראב"ע והרד"ק, ועוד המפרשים את מזמורנו כמכוון לימות המשיח.

33 כלומר שנודע לנו לבדנו (הראב"ע).

34 הוא 'גאון יעקב אשר אהב'. יש לשים לב שגם בעידן המשיחי אין מתקפת מעמד הסגולי של ישראל במסגרת האנושות כולה. ולפיכך אנו מתפללים: תן כבוד ה' לעמך, שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך — במהרה בימינו.

מי יתן ונזכה במהרה בימיגו לגאולה השלמה ויחד עם כל 'נדיבי עמים'
נאמר ונחזור ונאמר:

'כי לאלהים מגני ארץ
מאד בעלה!
ה' מלך, ה' מלך,
ה' ימלוך לעולם ועד'³⁵.

35 או ורק אז תמלא כל הארץ שמחה ושידה, כי הערצת ה' הולכת בד בבד עם מלוא 'השמחה (רש"ד הירש); 'כי קדוש היום לאדוננו . . . כי חדות ה' היא מעוזכם' (נחמיה ח, י').